

ПРИНЦИПИ РІВНОСТІ Й НЕДИСКРИМІНАЦІЇ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВОСУДДІ УКРАЇНИ

Сергій Петрович Рабінович

доктор юридичних наук

професор кафедри конституційного права

Львівського національного університету імені Івана Франка

Олег Зіновійович Панкевич

кандидат юридичних наук

доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

Вступні зауваження. Згідно з усталеними в конституційній доктрині й судовій практиці підходами, принципи рівності й недискримінації належать до загальних правових засад і елементів верховенства права. Більше того, в пострадянському правознавстві минулого століття висловлювалась думка, що саме рівність належить до сутнісних, визначальних ознак права, тих ознак, які відрізняють його від інших соціальних регуляторів (В.С. Нерсесянц).

Конституція України містить 15 статей, в яких йдеться про рівність особи. Це положення про рівність як основоположну засаду конституційно-правового статусу людини і громадянина (ст. 21 і ст. 24); національний правовий режим для іноземців та осіб без громадянства (ст. 26); рівне право громадян доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування (ст. 38); державну гарантію рівних можливостей громадян у виборі професії та роду трудової діяльності (ст. 43); рівні права і обов'язки членів подружжя у шлюбі та сім'ї (ст. 51); рівність дітей у правах незалежно від походження і народження (ст. 52); принцип рівного виборчого права (ст. 71, ст.76, ст. 103, ст. 136, ст. 141); рівність усіх суб'єктів права власності перед законом (ст. 13); рівноправність усіх професійних спілок та рівність перед законом об'єднань громадян (ст. 36); рівність учасників судового процесу перед законом і судом (ст. 129).

Понад третину рішень¹, прийнятих єдиним в Україні органом конституційної юрисдикції, завданням якого є гарантування верховенства Основного Закону держави на всій території України – Конституційним Судом України² (далі – КСУ, Суд), за весь час його діяльності³, стосуються конституційного принципу рівності або ж принаймні містять згадку про цю правову категорію⁴.

Правильне вирішення справ означеної категорії в конституційному судочинстві вимагає опертя на теоретично обґрунтовану методику застосування цих засад. Поряд із цим практика КСУ засвідчує, що необхідної чіткості й однозначності у цьому питанні поки що не досягнуто. В абсолютно переважаючій більшості випадків⁵ мотивування Судом свого висновку стосовно дотримання принципу рівності обмежується лише вказівкою на положення Конституції України, міжнародних або вітчизняних нормативно-правових актів, які стосуються цієї засади⁶.

З огляду на це вважаємо, що системний аналіз рішень Суду, які стосуються дотримання засад рівності й пропорційності, може сприяти виробленню та уточненню деяких базових правозастосовних алгоритмів, що можуть виявитись корисними як для конституційного судочинства, так і загалом для розгляду публічно-правових спорів означеної категорії.

¹ 114 із 317 рішень.

² Перше своє засідання Конституційний Суд України провів 22 жовтня 1996 року, а перше Рішення у справі було прийнято 13 травня 1997 року.

³ Станом на 01 лютого 2015 р.

⁴ Питання про дотримання конституційного принципу рівності ставилось суб'єктами конституційних подань 31 раз; при цьому у 20 рішеннях Суд погодився із аргументами конституційного подання, а в 11 – ні.

У практиці КСУ, яка містить правові позиції щодо конституційного принципу рівності видається можливим виокремити рішення, що стосуються: змісту принципу рівності перед законом (4 рішення) й винятків із загального принципу рівності (5 рішень). Серед справ, присвячених окремим видам прав людини, найбільша кількість стосується виборчого права (8 рішень); права на соціальний захист, в т.ч. права на соціальне забезпечення окремих категорій осіб (8 рішень); права на працю, у т.ч. на доступ до державної служби (7 рішень); процесуальних прав учасників судового процесу (7 рішень). Відносно менша питома вага рішень, які стосуються дії конституційної засади рівності у сфері права власності (3 рішення); правового статусу народних депутатів України, правового статусу суддів, сімейних прав та обов'язків, права на об'єднання (по 2 рішення). Правам людини на свободу висловлювань, на правову допомогу, на житло, на освіту, на податкові пільги присвячено по одному рішенням КСУ.

Зауважимо, що одне і те саме Рішення Суду, виходячи з його змістовної наповненості, інколи може бути віднесено одночасно до декількох категорій.

⁵ У 61 зі 114 рішень.

⁶ У розглядуваних справах мотиви прийняття саме такого, а не іншого рішення КСУ нерідко викладає вкрай лаконічно, що часто дозволяє лише висувати певні припущення щодо неявно існуючих смислових зв'язків між цитованими Судом нормативними положеннями і резолютивною частиною рішення.

У радянській та пострадянській юриспруденції принцип правової рівності був предметом уваги таких дослідників як С.Боднар, І.Волховська, М.Козюк, Г.Мальцев, В.Нерсисянц, Н.Оніщенко, С.Погребняк, І.Полховська, П.Рабінович, Р.Сивий, Є.Черняк, В.Четвернін, С.Шевчук [1-13] та ін. Окремими науковцями приділялась увага також і засаді пропорційності (Г. Гаджієв [14], Д. Дєдов [15], Ю.Євтошук [16], С.Погребняк [7], Є.Романюк [6, с.60-94]), в тому числі в її співвідношенні з рівністю (С. Рабінович).

Проте низка загальнотеоретичних і філософсько-правових аспектів зв'язку принципів рівності та пропорційності в практиці КСУ поки що залишаються недостатньо висвітленими. Це стосується, зокрема, зв'язку принципів рівності й недискримінації з принципом пропорційності (співмірності). Розуміння специфіки цього зв'язку є необхідною умовою справедливого вирішення справ, які стосуються окремих видів прав людини, та досягнення оптимального балансу між публічними й приватними інтересами.

З урахуванням сказаного метою пропонованої розвідки буде аналіз методології оцінки конституційності правових актів, яка використовується КСУ при перевірці на дотримання принципів рівності і недискримінації; при цьому особлива увага приділятиметься співвідношенню між засадами рівності і пропорційності й деяким проблемам, пов'язаним із застосуванням останньої в конституційному правосудді України.

Першу частину дальшого викладу буде присвячено розгляду вироблених Судом правових позицій загального характеру, які стосуються розуміння сутності й призначення засади правової рівності. Далі на матеріалах практики КСУ розглядатимуться а) формальні й б) матеріальні (соціальні) аспекти принципу правової рівності.

Принцип рівності у конституційному правосудді: вихідні засади. У тих справах, в яких піднімалось питання про дотримання принципу рівності, КСУ сформулював низку правоположень, які визначають місце цієї основоположної правової засади в правовій системі. Серед них насамперед вкажемо на «визнання рівності та недопустимості дискримінації особи не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства...» (справа про рівність сторін судового процесу) [17].

Вказавши на існування зв'язку конституційного принципу рівності із забезпеченням дії засади верховенства права у справі про статус народного депутата України [18], згодом, у Рішенні № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року (справа про призначення судом більш м'якого покарання) КСУ вже прямо

послався на принцип рівності як на невід'ємну складову засад верховенства права та справедливості: «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. <...> Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи. <...> Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [19]. У наведеному фрагменті привертає увагу змістовний паралелізм рівності і пропорційності як форм вираження засади справедливості.

До правоположень загального характеру належить також позиція, згідно з якою принцип рівності всіх громадян перед законом розглядається як конституційна гарантія правового статусу особи [19]. Згідно з правовою позицією, наведеною в справі про приватизацію державного житлового фонду, «проголошуючи рівність усіх громадян перед законом, стаття 24 Конституції України таким чином встановлює і рівну підлеглість усіх громадян законам України» [20].

Формальні аспекти принципу рівності. У низці випадків використовувана Судом методика оцінки дотримання конституційної засади рівності полягала у простому порівнянні обсягу правових можливостей осіб (суб'єктів виборчого права, учасників судового процесу тощо). Зокрема, в Рішенні у справі про вибори народних депутатів України [21] КСУ зазначив, що рівне виборче право не забезпечується положенням Закону, «яким кандидату в народні депутати України, включеному до списку кандидатів від політичної партії, виборчого блоку партій..., крім балотування по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу (...) надається право одночасно бути висунутим кандидатом у народні депутати України також в одномандатному виборчому окрузі»⁷ (п.10)⁸.

У справі про рівність сторін судового процесу громадянин А.Троян звернувся до Суду щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України стосовно права засудженої особи, яка перебуває у місцях позбавлення волі, бути доставленою до суду для участі в судовому процесі у справах

⁷ У 2012 р. Суд підтвердив свою попередню позицію, визнавши аналогічне положення вже нового закону неконституційним [див. 22].

⁸ Тут і далі наводяться посилання на пункти мотивувальної частини рішень КСУ.

цивільної юрисдикції. Автор клопотання вважав, що недопущення його як позивача до особистої участі у розгляді судом справи у зв'язку з тим, що він відбуває кримінальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк у кримінально-виконавчій установі закритого типу, є дискримінаційним і таким, що порушує конституційне право на рівний доступ до правосуддя. Правова позиція Суду у цій справі полягала в тому, що «гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод» [23]. Зв'язок принципів рівності перед законом і недискримінації у сфері судового процесу знайшов своє вираження у практиці КСУ в тому, що однією з вимог рівності громадян перед законом була визнана заборона дискримінаційних обмежень прав учасників судового процесу за мовною ознакою [24]. Відзначимо цілковиту відповідність цих позицій європейським стандартам, зокрема вимогам статей 6 і 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

У наведених вище випадках предметом конституційного контролю було дотримання формальної правової рівності, що, вочевидь, викликає значно менше правозастосовних проблем, аніж оцінка її матеріальних аспектів, зокрема оцінка обґрунтованості правових відмінностей.

Соціальна обґрунтованість правових відмінностей. Аргументування конституційності встановлених розрізень у правовому статусі окремих категорій осіб здійснюється Судом через визначення легітимної мети розрізень, їх суспільно-значущого цільового призначення. У зв'язку з цим у низці рішень КСУ вельми лаконічно, найчастіше лише фрагментарно, викладає свою правову позицію.

Прикладом може слугувати, зокрема, розгляд Судом недоторканності посадових осіб як своєрідного узаконеного винятку із загального принципу рівності прав і свобод громадян. Недоторканність окремих категорій державних посадових осіб (суддів, народних депутатів) визнається КСУ «не особистим привілеєм, а такою, що має публічно-правове призначення». При цьому «встановлення додаткових порівняно з недоторканністю особи гарантій недоторканності для окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання у їх діяльність. Недоторканність посадових осіб є гарантією більш високого рівня у порівнянні з

недоторканністю, яка встановлюється для всіх осіб, що відповідає принципу рівності прав і свобод громадян та їх рівності перед законом...»[25].

Принцип виявлення соціальної обґрунтованості відмінностей використовується Судом і при оцінці конституційності норм, які передбачають право окремих категорій громадян на спеціальні пенсії. Використовуючи такий соціально-цільовий правоінтерпретаційний підхід, КСУ сформулював правову позицію, згідно з якою «Конституція та закони України виокремлюють певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави. До них, зокрема, належать громадяни, яким пенсія призначається за спеціальними законами» [26]. «Встановивши в законі правові підстави призначення пенсій, їх розміри, порядок обчислення і виплати, законодавець може визначати як загальні умови їх призначення, так і особливості набуття права на пенсію, включаючи для окремих категорій громадян пільгові умови призначення пенсії залежно від ряду об'єктивно значущих обставин, що характеризують трудову діяльність...»[27]. Таким чином, згідно з правовою позицією Суду, вимога соціальної обґрунтованості має універсальний характер, оскільки стосується як самого закріплення права на пенсію, так і встановлення умов реалізації відповідного права.

Практика КСУ свідчить, що доволі непростими для розгляду є справи, пов'язані з оцінкою дотримання принципу недискримінації при встановленні вікових обмежень у реалізації окремих прав людини [11]. Першою у цій категорії була справа про віковий ценз [28]. У ході її розгляду оспоровалась конституційність положення Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», яким було встановлено 40-річний віковий ценз для кандидата на посаду Уповноваженого. В конституційному поданні вказувалось, що це положення суперечить нормам Конституції України, де таке вікове обмеження не передбачено.

Вирішуючи цей спір, КСУ використав цільове призначення розглядуваної норми закону як аргумент на користь дотримання принципу рівності: «Кваліфікаційні вимоги зумовлені родом і характером діяльності... <...> ... посадових осіб, а тому не можуть розглядатися як обмеження громадян у користуванні рівним правом доступу до державної служби». На думку Суду, «встановлення Конституцією України та законами України певних кваліфікаційних вимог не порушує конституційного принципу рівності... <...>, адже всі громадяни, які відповідають конкретним кваліфікаційним вимогам, мають право займати відповідні посади» [28]. З огляду на особливу важливість діяльності парламентського омбудсмена, «Верховна Рада України повноважна

встановлювати кваліфікаційні вимоги до особи, яка претендує на цю посаду, оскільки Конституція України цього не забороняє. До таких кваліфікаційних вимог належать, зокрема, життєвий досвід та соціальна зрілість, які набуваються лише з досягненням певного віку. Далі Суд зазначив, що «критерієм у законодавчому встановленні кваліфікаційних вимог до віку є доцільність» [28], що слід розглядати як вказівку на непідвідомчість означеного питання органу конституційної юрисдикції.

Другою за хронологією у зазначеній категорії була справа про граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу [29]. Суб'єкт права на конституційне подання звернувся до КСУ з клопотанням про визнання неконституційним положення статті 39 Закону України «Про вищу освіту», яким було встановлено, що граничний вік кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу⁹ не може перевищувати шістьдесят п'ять років. Рішення у цій справі прикметне тим, що в ньому до критеріїв оцінки відмінностей у правовому статусі осіб вперше включено пропорційність: «Конституційний принцип рівності не виключає можливості законодавця при регулюванні трудових відносин встановлювати певні відмінності у правовому статусі осіб, які належать до різних за родом і умовами діяльності категорій, у тому числі вводити особливі правила, що стосуються підстав і умов заміщення окремих посад, якщо цього вимагає характер професійної діяльності» [29]. Однак, з точки зору Суду, мета встановлення певних відмінностей у правовому статусі працівників повинна бути істотною, а самі відмінності, що переслідують таку мету, мають відповідати конституційним положенням, бути об'єктивно виправданими, обґрунтованими та справедливими. *В іншому разі встановлення обмежень на зайняття посади означало б дискримінацію¹⁰».*

Натомість, на думку КСУ, ні положення Закону, ні позиції органів державної влади щодо встановленого граничного – шістьдесятип'ятирічного – віку для кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу не дають змоги визначити мету встановлення такого обмеження. Але при будь-яких можливих цілях, які можуть впливати із Закону, встановлене обмеження не може бути визнане виправданим, обґрунтованим та справедливим. Принаймні є менш обтяжливі шляхи досягнення цих цілей, ніж автоматичне безпідставне позбавлення громадян можливості брати участь у балотуванні на посаду керівника вищого навчального закладу при досягненні шістьдесятип'ятирічного

⁹ Йшлося про вищі навчальні заклади третього або четвертого рівня акредитації.

¹⁰ Тут і далі всі виділення по тексту зроблені авторами статті.

віку. Тому, підсумовує КСУ, розглядуване положення Закону «позбавляє можливості осіб, які досягли шістдесятип'ятирічного віку, балотуватися на посаду керівника вищого навчального закладу без врахування їх здібностей, досвіду, рівня наукової кваліфікації, зокрема наявності наукового ступеня доктора або кандидата наук, вченого звання професора, науково-творчого потенціалу, авторитету в середовищі науково-педагогічної громадськості, ділових та інших якостей, стану здоров'я тощо». Зазначимо, що вказівка на можливість прийняття менш обтяжливого за соціальними наслідками альтернативного вирішення проблеми, відповідає змісту принципу пропорційності в його інтерпретації європейськими юрисдикційними органами.

Як вважає Суд, «робота керівників вищих навчальних закладів..., як і всіх інших науково-педагогічних працівників, незалежно від посад, які вони займають, не обумовлена особливими вимогами, умовами або правилами професійної діяльності, які б слугували об'єктивним обґрунтуванням встановлення вікових обмежень для її виконання». Відтак «оспорюване положення Закону ставить громадян, які однаковою мірою відповідають вимогам професійної правосуб'єктності, у нерівні правові умови щодо зайняття посади керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації за ознакою віку і таким чином фактично обмежує встановлені Основним Законом України гарантії рівних можливостей реалізації конституційного права громадян на працю. Отже... <...> ...вікове обмеження для кандидата на посаду керівника вищого навчального закладу третього або четвертого рівня акредитації не ґрунтується на спеціальних вимогах до праці на цій посаді, і оспорювана норма є дискримінаційною щодо реалізації права на працю...»[29].

Слід звернути увагу, що використаний Судом для визначення міри відповідності громадян вимогам професійної правосуб'єктності критерій «об'єктивної виправданості» фактично виступив водночас оцінкою *доцільності* встановлення вікового обмеження. Про неоднозначність розглядуваної проблеми свідчить Окрема думка щодо цього Рішення судді КСУ В.М. Шаповала, який зауважив, що встановлення привілеїв чи обмежень залежно від віку є звичайною нормативно-правовою практикою і не може вважатися порушенням принципу правової рівності індивідів[30]. Окрім цього, автор Окремої думки не погодився також із позицією більшості суддів стосовно відсутності специфічних вимог для кандидатів на посаду керівника вищого навчального закладу, які б допускали встановлення вікових обмежень.

Цікаво, що в більш пізній справі про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування [31] апелювання суб'єктів права на конституційне подання до необхідності конституційної оцінки міри відповідності окремих категорій громадян вимогам професійної правосуб'єктності не було сприйнято Судом. У конституційному поданні стверджувалось, що законодавчі положення, відповідно до яких граничний вік перебування на державній службі, на службі в органах місцевого самоврядування, а також на дипломатичній службі становить 60 років для чоловіків і 55 років для жінок, ставлять громадян, які однаковою мірою відповідають вимогам професійної правосуб'єктності, у нерівні правові умови щодо зайняття одних і тих самих посад виключно за ознакою віку і таким чином обмежують встановлені Конституцією України гарантії рівних можливостей реалізації конституційного права громадян на працю.

Згідно з наведеною в цьому Рішенні правовою позицією Суду, вік взагалі не належить до згаданих у положенні частині другій статті 24 Конституції України «інших ознак», за якими не може бути привілеїв чи обмежень. Практично дослівно відтворюючи аргументи вже згаданої вище Окремої думки В.М. Шаповала, КСУ зазначив, що встановлення вікових обмежень не може вважатися порушенням принципу правової рівності громадян. Встановлення законодавцем граничного віку перебування на відповідній службі є питанням соціальної або економічної доцільності. Особливі правила та умови, засновані на специфічних вимогах до праці, не обмежують право на працю і гарантію рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності. «Гарантована частиною першою статті 24 Конституції України рівність громадян перед законом означає рівну для всіх обов'язковість конкретного закону з усіма відмінностями у правах або обов'язках, привілеях чи обмеженнях, які в цьому законі встановлені... Але всі відмінності у привілеях чи обмеженнях щодо різних категорій індивідів, встановлені законом, не можуть бути пов'язані з ознаками, передбаченими частиною другою статті 24 Конституції України»¹¹. «Зазначений принцип визначає загальне правило неприпустимості встановлення за соціальними або особистими ознаками привілеїв чи обмежень і не є абсолютним»¹².

¹¹ Неоднозначність наведеної позиції зумовлює те, що перелік дискримінаційних ознак, передбачених статтею 24 Конституції України, є відкритим.

¹² Зауважимо, що наведене положення суттєво уточнює більш ранню позицію КСУ, згідно з якою «не може бути привілеїв чи обмежень за *будь-якими* ознаками» [див. 32].

КСУ вказав на можливість встановлення вікових обмежень в межах сфери вільного розсуду органів законодавчої влади [31]. Окрім цього, Суд звернув увагу на те, що, на відміну від справи про граничний вік перебування на державній службі та на службі в органах місцевого самоврядування, правова позиція у справі про граничний вік керівника вищого навчального закладу освіти ґрунтувалася саме на розмежуванні характеру діяльності керівників вищих навчальних закладів та державних службовців.

Відтак, згідно з практикою КСУ, встановлення вікових розрізень у правовому статусі осіб в будь-якому випадку має спиратись на об'єктивні підстави, передбачати істотну суспільно-значущу мету. Водночас домінуюча практично в усіх, за винятком справи про граничний вік керівника вищого навчального закладу освіти, правова позиція Суду полягає у відсутності необхідності конституційного контролю щодо конкретного обсягу таких відмінностей, оскільки останній належить до сфери соціальної або економічної політики і зумовлюється міркуваннями доцільності.

Відмінності у правовому статусі за віковим критерієм було розглянуто під дещо іншим кутом зору у справі про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною [33]. Справа стосувалась доповнення Сімейного кодексу України положенням про те, що різниця у віці між усиновлювачем та дитиною не може бути більшою ніж сорок п'ять років. У конституційному поданні вказувалось, що зазначене доповнення є дискримінаційною за віковою ознакою нормою права, якою обмежено право громадян на усиновлення обраної дитини та право дитини бути усиновленою, а також порушено конституційний принцип рівності прав людини [33].

Обґрунтовуючи конституційність оспорюваної авторами подання норми, Суд насамперед вдався до оцінки соціальних цілей та інтересів осіб, яких торкаються розглядувані положення Сімейного кодексу. КСУ зазначив, що «суб'єкт права на конституційне подання виходить насамперед з інтересів осіб, які бажають усиновити дитину, не враховуючи при цьому пріоритет інтересів усиновлюваних дітей та правових наслідків усиновлення. Встановлення вимоги щодо різниці у віці між усиновлювачем і усиновлюваним належить до законодавчих повноважень парламенту. Воно обумовлене відповідальністю держави за долю дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, відповідно до закріплених в Конституції України принципів взаємовідносин між батьками та дітьми...». Далі Суд відтворив позицію, згідно з якою «визначена Законом вимога щодо різниці у віці між усиновлювачем і дитиною є однаково обов'язковою для всіх осіб, які бажають усиновити дитину»,

«фактично стосується можливості усиновлення дитини певного віку», а тому «не порушує принципу рівності громадян перед законом...»[33].

Коментуючи останнє твердження, не можна не відзначити, що якщо рівність перед законом розуміти виключно як властивість юридичної норми, тоді аналогічний аргумент може бути використано практично стосовно будь-якого нормативного положення [див. 34, с. 499]. Про контраверсійність такого обґрунтування свідчать Окремі думки стосовно Рішення. Не вдаючись до їх детального аналізу, вкажемо тільки на загальний методологічний недолік, на наявність якого слушно вказано в позиціях суддів КСУ Ю.Нікітіна і В.Кампа – незастосування Судом тесту на пропорційність.

Відступи від засади рівності у формі відмінностей в юридичному регулюванні потребують оцінки мети встановлення таких відмінностей на предмет їхньої істотності й суспільної необхідності, а також оцінки відмінностей у статусі осіб, щодо яких такий відступ має місце, на предмет їх обґрунтованості та пропорційності (підпункти 4.1, 4.2 пункту 4 Рішення КСУ № 14-рп/2004 від 7 липня 2004 року) [29; див. також 7]. Хоча формально в конституційному поданні, яке стало приводом для розгляду справи, про дотримання принципу пропорційності не йшлося, без звернення до нього неминуче залишилися відкритими питання, неувага до яких зробила Рішення вразливим для критики.

Рівність, соціальна справедливість і пропорційність. Слід звернути увагу на твердження Суду про те, що «громадянам гарантуються рівні конституційні права і свободи, рівність їх перед законом та забороняються привілеї чи обмеження *за будь-якими ознаками...*» (справа про статус народного депутата України) [18]. Категоричність наведеного формулювання ще раз свідчить, на наш погляд, про певний брак уваги з боку Суду до взаємозв'язку принципу недискримінації із засадою пропорційності. Насамперед це стосується заборони дискримінаційних правових обмежень, пов'язаної із проблемою співвідношення між формальною і фактичною, «матеріальною» рівністю.

Ілюстрацією складності останньої проблеми може слугувати справа про виборчу заставу, в якій автори конституційного подання стверджували, що передбачена Законом «Про вибори народних депутатів України» вимога щодо

внесення грошової застави¹³ є встановленням майнового цензу для громадян України, що суперечить положенням статей 5, 24 Конституції України. На їхню думку, «майновий ценз призведе до підміни механізму здійснення народовладдя абсолютизацією фінансових можливостей партій та їх спонсорів, оскільки значна кількість громадян України перебуває за межею бідності і не зможе внести заставу, а отже – реалізувати своє право бути обраним» [35].

В Рішенні Суду для мотивування висновку про те, що «грошову (виборчу) заставу не можна розглядати як обмеження пасивного виборчого права громадян за ознакою майнового стану» було використано посилення на мету вказаного інституту – «обмеження чи усунення зловживання громадянином виборчим правом, передусім за рахунок платників податків». Визнаючи слушність останнього положення, відзначимо, що згідно з практикою Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), сама по собі легітимність мети певного обмеження ще не свідчить про відсутність порушення прав людини у конкретній справі.

Обґрунтованість вказаного вище твердження викликає сумніви вже з огляду на те, що згідно з існуючими в Україні доктринальними підходами поняття «обмеження прав громадян» і поняття «неправомірне обмеження прав громадян» розрізняються [див. 36, с. 47 та ін.; 37]. При цьому обсяг прав людини розглядається як їх суттєва властивість, яка відображається кількісними показниками відповідних можливостей, виражених у певних одиницях виміру [9, с. 23-24; пор.: 38]. З урахуванням цього визначення будь-якого розміру виборчої застави вже саме по собі є певним обмеженням виборчих прав громадян, правомірність якого, на наш погляд, цілком могла би бути предметом судової оцінки.

В умовах існуючого в Україні значного майнового розшарування висновок про наявність чи відсутність обмеження виборчого права громадян за ознакою майнового стану не міг бути зроблений без звернення до засади пропорційності, яка належить до визначальних критеріїв правомірності обмежень *будь-якого* права людини. Натомість посилення на те, що «вимога щодо грошової застави стосується всіх кандидатів у депутати, партій (блоків) і є однаковою для всіх, її розмір не залежить від розміру доходів кандидата у депутати та фінансового

¹³ Відповідно до положень статті 43 Закону кандидат у народні депутати України, якого висунуто в одномандатному окрузі, до подання документів окружній виборчій комісії для реєстрації вносить на рахунок окружної виборчої комісії грошову заставу в розмірі 60 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а партія (блок) до подання документів Центральній виборчій комісії для реєстрації кандидатів у депутати, включених до виборчого списку в багатомандатному виборчому окрузі, вносить у безготівковому порядку на спеціальний рахунок Центральної виборчої комісії грошову заставу в розмірі п'ятнадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

стану партії (блоку)...» (п. 4.2) [35] видається суто формалістичним, оскільки вочевидь абстрагується від питання про фактичні відмінності в майновому стані суб'єктів пасивного виборчого права в Україні.

З огляду на це висновок про те, що «встановлення грошової (виборчої) застави не порушує конституційного принципу рівності громадян перед законом та рівності їх конституційних прав і свобод, а також принципу рівності політичних партій перед законом» залишає відкритими питання соціальної справедливості і надто нагадує ту рівність, про яку свого часу саркастично висловився А.Франс як про «величну рівність закону, що забороняє як багатіям, так і бідним спати під мостами, просити на вулицях і красти хліб» [цит. за: 39, с. 241].

Слід зауважити, що у цьому Рішенні КСУ не залишився цілком осторонь питань соціальної справедливості. Так, Суд зазначив, що, «як показує світовий досвід, розмір грошової застави встановлюється залежно від майнової спроможності переважної більшості населення країни. Порушення цієї вимоги може суттєво обмежити кількість претендентів на місця в парламенті, особливо від фінансово малозабезпечених партій (блоків) та кандидатів у депутати». Втім, соціальна спрямованість наведеного міркування була знівельована наведеним у Рішенні твердженням про те, що «визначення соціально орієнтованого розміру грошової застави є питанням політичної доцільності і не належить до компетенції Конституційного Суду України» [35]. Відтак у цій справі, як і в деяких інших (але, до честі єдиного органу конституційної юрисдикції, далеко не у всіх), КСУ фактично самоусунувся від розгляду питання про реальну, а не лише формальну рівність. Згідно з буквальним смислом наведеної позиції, виборча застава *жодного* розміру не може бути оцінена на предмет її конституційності, навіть якщо гіпотетично її розмір фактично усував би від участі у виборах в представницькі органи більшість громадян держави.

В Рішенні № 22-рп/2004 від 24 грудня 2004 року в справі про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» КСУ наголосив, що частиною першою статті 6 Закону «різні групи однієї категорії виборців поставлені в нерівні умови щодо здійснення виборчого права. Виділення з усієї категорії громадян, які не здатні пересуватися самостійно, лише інвалідів першої групи та надання їм переваги щодо голосування за межами виборчої дільниці... ..порушує принцип рівності громадян перед законом...» (п.3.2) [40].

На перший погляд видається, що тут КСУ точно відтворює підхід ЄСПЛ, який у своїх численних прецедентах розуміє дискримінацію як різне поводження з людьми у *порівняно аналогічних ситуаціях*, не обумовлене жодними розумними чи об'єктивними причинами (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справах «Вілліс проти Сполученого Королівства», «Окпіз проти Німеччини», «Начова та інші проти Болгарії»). Проте є підстави констатувати, що загалом ЄСПЛ уважніше й точніше, аніж КСУ, діагностує порушення принципу недискримінації, оскільки застосовувана Страсбурзьким Судом методика оцінки наявності/відсутності дискримінації включає тест на пропорційність.¹⁴

Аналіз же щойно згаданого Рішення, так само як і цілої низки інших актів Суду, які стосуються принципу рівності, дозволяє стверджувати, що використання КСУ принципу пропорційності щонайменше не об'єктивується в його рішеннях. До того ж, у названій справі Суд, виправивши одну ситуацію стосовно порушення рівності виборчого права, на жаль, обійшов увагою проблему масового порушення виборчих прав усіх суб'єктів виборчого процесу шляхом неконтрольованого використання відкріпних посвідчень та голосувань поза межами виборчих дільниць, що, власне, і спонукало до запровадження законодавчих новел, питання про конституційність яких стало предметом розгляду в КСУ. Використання ж незаконних виборчих технологій (так званих «виборчих каруселей») вже саме по собі є безумовним порушенням принципу рівного виборчого права.

При оцінці відповідності змісту нормативних правових актів Основному Закону України застосування засади пропорційності прямо пов'язане з контролем за дотриманням правової рівності. Це зумовлено тим, що будь-які нормативно-правові обмеження прав людини за визначенням являють собою звуження змісту чи обсягу таких прав для певних категорій осіб, а тому зачіпають питання про порушення принципу формально-юридичної рівності вже самі по собі, як власне *правові відмінності*.

¹⁴ Як відомо, згідно з позицією ЄСПЛ, тест на недискримінацію вимагає врахування таких принципів: 1) наявність «конкретних розрізень у поводженні, що стосуються ... користування якимось із визнаних прав чи свобод»; 2) «принцип рівного поводження виявляється порушеним, якщо відмінності в підході не мають об'єктивного та розумного обґрунтування. Наявність подібного обґрунтування має оцінюватися відповідно до цілей і результатів заходів, що розглядаються, і з урахуванням принципів, котрим надається вирішальне значення в демократичних державах» (фактично йдеться про *легітимну мету* відмінностей – *автори*); 3) принцип заборони дискримінації буває порушеним «і тоді, коли чітко встановлено, що не існувало розумної пропорції між використаними засобами і тією метою, для досягнення якої вони здійснювалися» [див. 41, с. 223–224]

Водночас згідно з практикою міжнародних судових інституцій оцінка правомірності обмежень прав людини вимагає застосування принципу пропорційності. Відтак контроль за конституційністю встановлених у нормативних правових актах обмежень прав людини завжди виступатиме одночасно перевіркою дотримання засад пропорційності та рівності.

У практиці Суду прикладами здійснення непрямого матеріального контролю за дотриманням конституційних принципів рівності і недискримінації при застосуванні ним засади пропорційності можуть слугувати, зокрема, уже згадувана справа про призначення судом більш м'якого покарання [19] і справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності [42]. Перша з названих справ стосувалась встановленого Кримінальним кодексом України обмеження прав осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості, щодо можливості призначення їм більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. При цьому питання про порушення положень статті 24 Конституції України ставилось уже в самому конституційному поданні. У другій справі Судом з'ясовувалась пропорційність обмеження права кредиторів комунальних підприємств на справедливий судовий розгляд, встановленого законом «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Згідно з положеннями згаданого Закону, його норми не застосовуються до юридичних осіб – підприємств, що є об'єктами права комунальної власності, якщо стосовно них місцевою радою прийняті рішення щодо цього. Незважаючи на те, що ані суб'єкти права на конституційне подання, ані Суд не ставили питання про дотримання засад рівності й недискримінації, справа, про яку йдеться, безумовно стосується цих питань, оскільки згадана норма встановлює правові обмеження лише для певної категорії осіб.

У контексті проблеми забезпечення не лише формально-юридичної, а й фактичної рівності особливо важливим є Рішення КСУ в справі про захист прав споживачів кредитних послуг [43]. У цьому Рішенні Суд, зазначив, зокрема, що «для споживача існує ризик помилково чи навіть унаслідок уведення його в оману придбати не потрібні йому кредитні послуги. Тому держава забезпечує особливий захист більш слабкого суб'єкта економічних відносин, а також фактичну, а не формальну рівність сторін у цивільно-правових відносинах, шляхом визначення особливостей договірних правовідносин у сфері споживчого кредитування та обмеження дії принципу свободи цивільного договору...» [43].

Зауважимо, що держави-члени Ради Європи, які підписали Протокол № 12 до Конвенції, «...будучи сповненими рішучості вжити подальших заходів для

сприяння рівності всіх осіб...» (Преамбула), в основній частині протоколу домовилися про колективне застосування *лише* «загальної заборони дискримінації» (ст. 1). Водночас у Преамбулі вказано, що «...принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам-учасницям уживати заходів для сприяння *повній та реальній* рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими». Це дає підстави стверджувати про розуміння Державами-членами Ради Європи співвідношення принципів недискримінації і рівності як вимог, відповідно, «мінімальної» моралі правового обов'язку і «максимальної» моралі прагнення (Л. Фуллер).

Натомість в окремих випадках КСУ трактував поняття дискримінації значно ширше, фактично ототожнюючи її з будь-яким порушенням засади рівності, зокрема рівності не формальної, а матеріальної, соціальної. Прикладом тут може слугувати справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї» [32]. Наголошуючи на принциповій відмінності між поняттями «привілеї» та «пільги», Суд проявляє себе прибічником концепції так званих «позитивних дій»: «Поняття «привілеї» і «пільги» не є тотожними, тому надання пільг члену сім'ї, який проживає разом з працівником міліції у сільській місцевості та в селищах міського типу, не суперечить [зазначеним] конституційним положенням» [32]. Більше того, «позбавлення членів сім'ї працівника міліції чи особового складу державної пожежної охорони права на житлово-комунальні пільги, якими вони користувались протягом усього періоду перебування останнього на службі в міліції чи державній пожежній охороні, у разі його звільнення за віком, через хворобу чи за вислугою років означало б не лише суттєве обмеження прав особи, звуження їх змісту та обсягу, а й *дискримінацію непрацевдатних*» [44]. Відтак у цьому випадку Суд розцінив невжиття державою позитивних дій як порушення принципу соціальної рівності [45].

Така позиція вочевидь відрізняється від лібертаристського підходу, згідно з яким вимоги «так званої соціальної справедливості» можуть бути визнані й задоволені лише тією мірою, якою вони узгоджуються із правовою всезагальністю й формальною рівністю і, отже, їх, можна виразити у вигляді вимог власне правової справедливості у відповідних сферах соціального життя [5, с. 33]. Очевидно, що справедливість тут ототожнюється з формальною рівністю, при цьому соціальне й моральне значення правових норм ігнорується, а справедливість постає не сутністю права, а лише його формальною ознакою. На наш погляд, це створює теоретико-правові передумови для свавілля, запереченням якого, за визначенням, повинні бути право і справедливість [див. 46, с. 141].

Водночас із юридичним лібертаризмом цілком узгоджується змінена правова позиція КСУ, наведена в його Рішенні від 25.01.2012 № 3-рп/2012 [47]. Даючи офіційне тлумачення низки положень Конституції України, Суд вказав, що «однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги – принципам пропорційності і справедливості» [47]. Таким чином, категоричність згаданої вище заборони «дискримінації» шляхом звуження державою змісту та обсягу соціально-економічних прав людини (справа щодо права на пільги) [44] було суттєво пом'якшено.

Питання про дотримання вказаної заборони постає в зв'язку з Рішенням КСУ від 26.12.2011 № 20-рп/2011 [48]. У цьому Рішенні, відступаючи від правових позицій, сформульованих у попередніх справах, КСУ відзначив, що «...передбачені законами соціально-економічні права не є абсолютними. Механізм реалізації цих прав може бути змінений державою, зокрема, через неможливість їх фінансового забезпечення шляхом пропорційного перерозподілу коштів з метою збереження балансу інтересів усього суспільства. <...> ...Отже, зміна механізму нарахування певних видів соціальних виплат та допомоги є конституційно допустимою до тих меж, за якими ставиться під сумнів сама сутність змісту права на соціальний захист» [48].

Зауважимо, що в двох останніх рішеннях Суду доречність посилань на принцип пропорційності викликає серйозні сумніви насамперед у контексті імперативних положень частини третьої статті 22 Конституції України, які містять формальну й безумовну заборону звуження змісту і обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів і внесенні змін до вже існуючих.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави стверджувати про певну складність виявлення уніфікованого алгоритму у вирішенні КСУ справ, що стосуються проблеми рівності.

У тих випадках, коли методологія обґрунтування Судом рішення є достатньо прозорою, основною відмінністю між нею й підходами, які застосовуються ЄСПЛ, є, за загальним правилом, відсутність посилань КСУ на

принцип пропорційності при оцінці ним дотримання засад рівності й недискримінації.

Принцип пропорційності як інструмент вимірювання правомірності обмежень прав людини підлягає застосуванню у тих випадках, коли такі обмеження встановлюються нормотворчими органами в процесі реалізації ними дискреційних повноважень. Використання ж поняття «пропорційність» як теоретичного засобу подолання категоричної конституційної заборони, яка визначає формальні межі реалізації таких повноважень, видається цілком недопустимим.

У низці правових ситуацій питання, які могли би охоплюватись дією принципу пропорційності, не розглядаються Судом з посиланням на їх належність до сфери політичної чи соціальної доцільності, дискреційні повноваження в якій належать законодавчій владі. Із таким підходом, однак, складно погодитись, оскільки до компетенції КСУ належить оцінка конституційності усіх без винятку чинних правових актів парламенту. У будь-якому випадку дотримання Верховною Радою України при прийнятті закону меж своїх конституційних повноважень не може розглядатись як юридична перешкода для здійснення матеріального конституційного контролю за дотриманням принципів рівності й недискримінації.

Особливістю аргументаційних підходів КСУ є використання посилань на те, що оспорювані положення рівною мірою поширюються на всіх адресатів відповідних правових норм, що, на думку Суду, свідчить про дотримання принципу рівності. На наш погляд, таке мотивування навряд чи надає висновкам єдиного органу конституційної юрисдикції України додаткової ваги, оскільки ознака «рівної поширюваності» стосується, зокрема, правових норм, які можуть бути *дискримінаційними стосовно тих категорій осіб, на які вони не поширюються*.

Посилання на об'єктивну обґрунтованість встановлених відмінностей як на підставу для висновку про їх недискримінаційність може вважатись достатнім аргументом лише за умови, що поняття об'єктивної зумовленості відмінностей охоплює також такі їх характеристики як соціальна справедливість і пропорційність. При цьому принцип пропорційності слугує концептуальним засобом контролю за справедливістю нормативно-правового розподілу соціальних благ, тобто власне за соціальною справедливістю.

Без застосування тесту на пропорційність оцінка конституційності нормативних правових актів на предмет дотримання засад рівності й недискримінації видається неможливою. Контроль за конституційністю

встановлених у таких актах обмежень прав людини завжди передбачає перевірку дотримання при цьому засади пропорційності, а відтак, прямо чи опосередковано – також і засади правової рівності.

З огляду на це принцип формальної юридичної рівності і право на рівне й недискримінаційне поводження повинні розглядатись у ширшому контексті засад соціальної справедливості й пропорційності. З урахуванням сказаного вважаємо, що у мотивувальній частині тих рішень Суду, які стосуються оцінки конституційності обмежень прав людини, має міститися відповідь на питання про співмірність таких обмежень із їх суспільно-значущою метою.

Недостатню розробленість методології застосування тесту на недискримінацію в практиці єдиного органу конституційної юрисдикції можна розглядати як наслідок браку поглибленої теоретичної рефлексії над проблематикою обмеження прав і свобод людини, зокрема у зв'язку з питаннями конституційності спеціального правового статусу окремих категорій осіб. Відтак вважаємо, що все викладене вище підтверджує необхідність подальшої концептуальної розробки засад правомірних обмежень прав людини і використання відповідних теоретичних напрацювань у практиці КСУ.

Список використаної літератури:

1. Боднар С.Б. Рівність як категорія філософії права : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / С.Б. Боднар. – Чернівці, 2009. – 185 с.
2. Волховська І.К. Принцип рівності в рішеннях Конституційного Суду України / І.К. Волховська // Актуальні проблеми конституційного права та державотворення: зб. наук. пр. / за заг. ред. В.М. Олуйка. – Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2008. – Ч. 1. – С. 192–195.
3. Козюк М.Н. Правовое равенство в механизме правового регулирования: [учеб. пособие] / М. Н. Козюк. – Волгоград : ВЮИ МВД России, 1998. – 92 с.
4. Мальцев Г.В. Социальная справедливость и право / Г.В. Мальцев. – М. : Мысль, 1977. – 255 с.
5. Нерсисянц В.С. Философия права: краткий учебный курс / В.С. Нерсисянц. – М. : НОРМА, 2000. – 256 с.
6. Принцип рівності у праві: теорія і практика : Монографія / за заг. ред. Н.М. Оніщенко. – К. : Юридична думка, 2014. – 380 с.
7. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія / С.П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.

8. Полховська І.К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право» / І. К. Полховська. – Х., 2006. – 191 с.

9. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П.М. Рабінович. – Х. : Право, 1997. – 64 с.

10. Сивий Р.Б. Приватне (цивільне) право в системі права України : Монографія / Р.Б. Сивий; АПрН України. Наук.-дослід. ін-т приват. права і підприємництва.– К. : КВІЦ, 2006.– 214 с.

11. Черняк Є. Критерій віку в правових позиціях Конституційного Суду України / Є. Черняк // Вісник Київського нац. університету ім. Т. Шевченка. Сер. Юридичні науки. – 2010. – Вип. 84. – С. 27–31. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/jurydychni_nauky/articles/The_age_as_the_law_rules_of_Constitutional_Court_of_Ukraine_16782.pdf

12. Четвернин В.А. Введение в курс общей теории права и государства. Учебное пособие / В.А. Четвернин. – М. : Институт государства и права РАН, 2003. – 204 с.

13. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – Вид. 2-е, випр., доп. – К. : Реферат, 2007. – 848 с.

14. Гаджиев Г.А. Конституционные принципы рыночной экономики. (Развитие основ гражданского права в решениях Конституционного Суда Российской Федерации) / Г.А. Гаджиев. – М. : Юристъ, 2004. – 286 с.

15. Дедов Д.И. Соразмерность ограничения свободы предпринимательства / Д.И. Дедов. – М. : Юристъ, 2002. – 187 с.

16. Євтошук Ю. Принцип пропорційності у практиці Конституційного Суду України / Ю.Євтошук // Вісник Конституційного Суду України. – 2011. – № 1. – С. 90–100.

17. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1202.

18. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2000 від 10 травня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 37. – Ст. 1592.

19. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 45. – Ст. 2975.

20. Рішення Конституційного Суду України № 10-рп/2000 від 28 вересня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 40. – Ст. 1709.

21. Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/98 від 26 лютого 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 850.
22. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2012 від 5 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 30. – Ст. 1122.
23. Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/2012 від 12 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 32. – Ст. 1202. Див. також: Рішення Конституційного Суду України № 11-рп/2012 від 25 квітня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 36. – Ст. 1341.
24. Рішення Конституційного Суду України № 17-рп/2011 від 13 грудня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 100. – Ст. 3665.
25. Рішення Конституційного Суду України № 7-зп від 23.12.1997 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 1. – Ст. 23; Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2013 від 3 червня 2013 року // Офіційний вісник України. – 2013. – № 44. – Ст. 1583. Див. також Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/98 від 26 лютого 1998 року // Офіційний вісник України. – 1998. – № 23. – Ст. 850; Рішення Конституційного Суду України № 9-рп/99 від 27 жовтня 1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 44. – С. 71; Рішення Конституційного Суду України № 7-рп/2003 від 10 квітня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 17. – Ст. 789; Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2003 від 26 червня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 28. – Ст. 1381.
26. Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2007 від 18 червня 2007 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 54. – Ст. 2184. Див. також: Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2005 від 11 жовтня 2005 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 42. – Ст. 2662.
27. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2005 від 11 жовтня 2005 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 42. – Ст. 2662.
28. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2000 від 18 квітня 2000 року // Офіційний вісник України. – 2000. – № 30. – Ст. 1286.
29. Рішення Конституційного Суду України № 14-рп/2004 від 7 липня 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 28. – том 1. – Ст. 1909.
30. Окрема думка судді Конституційного Суду України Шаповала В.М. стосовно Рішення Конституційного Суду України № 14-рп/2004 від 7 липня 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 28. – том 1. – Ст. 1909.
31. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2007 від 16 жовтня 2007 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 80. – Ст. 2979.

32. Див.: Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/99 від 3 червня 1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 24. – С. 180.

33. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2009 від 3 лютого 2009 року // Офіційний вісник України. – 2009. – № 11. – Ст. 341.

34. Рабінович С. П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні : Монографія / С. П. Рабінович. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. – 576 с.

35. Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/2002 від 30 січня 2002 року // Офіційний вісник України. – 2002. – № 6. – Ст. 245.

36. Рабінович П.М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти) : Монографія / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування Акад. прав. наук України / Рабінович П.М., Панкевич І.М. ; Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Вип. 3. – Львів : Астрон, 2001. – 108 с.

37. Стрекалов А.Є. Обмеження основних прав та свобод людини і громадянина як інститут конституційного права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / А.Є. Стрекалов. – Харків, 2010. – 20 с.

38. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2005 від 22 вересня 2005 року // Офіційний вісник України. – 2005. – № 39. – Ст. 2490.

39. Гаєк Ф.А. Конституція свободи; пер. з англ. М. Олійник та А. Королишина / Ф.А. Гаєк. – Львів : Літопис, 2002. – 556 с.

40. Рішення Конституційного Суду України № 22-рп/2004 від 24 грудня 2004 року // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – Ст. 3455.

41. Европейский Суд по правам человека. Дело относительно некоторых аспектов законодательства об использовании языков в образовании в Бельгии против Бельгии. Постановление от 23.07. 1968 года. [Извлечения] // Защита личности от дискриминации : хрестоматия. В 3-х томах. Т. 2 . – М. : Новая юстиция, 2009. – С. 202–246.

42. Рішення Конституційного Суду України № 5-рп/2007 від 20 червня 2007 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 48. – Ст. 1991.

43. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2011 від 10 листопада 2011 року // Офіційний вісник України. – 2011. – № 90. – Ст. 3274.

44. Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/99 від 6 липня 1999 року // Офіційний вісник України. – 1999. – № 27. – С. 177.

45. Рішення Конституційного Суду України № 6-рп/2007 від 9 липня 2007 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 52. – Ст. 2132.

46. Рабінович С.П. Права людини у природно-правовій думці католицької церкви (за матеріалами соціальної доктрини католицизму) : Монографія / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ держ. будівництва та місцевого самоврядування Акад. прав. наук України / С.П. Рабінович ; Редкол.: П.М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Вип. 7. – Львів : Астрон, 2004. – 195 с.

47. Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року // Офіційний вісник України. – 2012 . – № 11. – Ст. 422.

48. Рішення Конституційного Суду України № 20-рп/2011 від 26 грудня 2011 року // Офіційний вісник України. – 2012 . – № 3. – Ст. 100.

Практика Конституційного Суду України свідчить про недостатню розробленість методології застосування тесту на недискримінацію. Це зумовлюється певним браком теоретичної рефлексії над проблематикою обмеження прав і свобод людини.

Посилання на об'єктивну обґрунтованість встановлених відмінностей як на підставу для висновку про їх недискримінаційність може вважатись достатнім аргументом лише за умови, що поняття об'єктивної зумовленості відмінностей охоплювало би також соціальну справедливість і пропорційність. Без застосування тесту на пропорційність матеріальний конституційний контроль за дотриманням засад рівності й недискримінації видається неможливим. Відповідь на питання про відповідність встановлених правовими актами обмежень прав людини суспільно-значущій меті таких обмежень має наводитись у мотивувальній частині будь-якого рішення Конституційного Суду України, в якому розглядається питання про дотримання принципів рівності й недискримінації.

Ключові слова: *рівність, недискримінація, пропорційність, обмеження прав людини, конституційний контроль*

Практика Конституционного Суда Украины свидетельствует о недостаточной разработанности методологии применения теста на недискриминацию. Это обусловливается определенным недостатком теоретической рефлексии над проблематикой ограничения прав и свобод человека.

Ссылка на объективную обоснованность установленных различий как на основание для вывода об их недискриминационности может считаться достаточным аргументом только при условии, что понятие объективной обусловленности различий охватывало бы также социальную справедливость и пропорциональность. Без применения теста на пропорциональность материальный конституционный контроль за соблюдением принципов равенства и недискриминации представляется невозможным. Ответ на вопрос о соответствии установленных правовыми актами ограничений прав человека общественно-значимой цели таких ограничений должен приводиться в мотивировочной части любого решения Конституционного Суда Украины, в котором рассматривается вопрос о соблюдении принципов равенства и недискриминации.

Ключевые слова: равенство, недискриминация, пропорциональность, ограничение прав человека, конституционный контроль

The practice of the Constitutional Court of Ukraine indicates the lack of methodology is developed applying the test for discrimination. It is conditioned by a certain lack of theoretical reflection on issues restricting the rights and freedoms.

Reference to the objective validity of established differences as the basis for the conclusion of their non-discrimination can be considered sufficient argument only on condition that the notion of objective differences conditionality would also cover social justice and proportionality. Without the application of the proportionality test material constitutional control over compliance with the principles of equality and non-discrimination is not possible. The answer to the question of compliance of established regulations rights by restrictions with socially important purpose of such restrictions must be stated in the reasoning part of any decision of the Constitutional Court of Ukraine, which addresses the issue of compliance with the principles of equality and non-discrimination.

Key words: equality, non-discrimination, proportionality, limitations of human rights, constitutional review